

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розкриті поняття мовної особистості, мовного виховання, комунікативної компетенції, зазначені основні аспекти культури мовлення. Визначені особливості формування мовної особистості студента.

Ключові слова: мовна особистість, мовне виховання, комунікативна компетенція.

У сучасному суспільстві освіта стала однією з найрозвиненіших сфер людської діяльності. Помітно підвищилася соціальна роль освіти, від спрямованості й ефективності якої сьогодні багато в чому залежать перспективи розвитку людства. В останнє десятиліття суспільство змінює своє ставлення до всіх її видів.

Зростання наукового інтересу до гуманітаризації вищої освіти зумовлено багатьма причинами. Одна з них полягає в тому, що фундаментальна підготовка майбутнього спеціаліста може досягатися лише за умови широкої гуманітаризації економічної освіти. Саме тому сучасний етап розвитку освіти характеризується прагненням виявити теоретичні основи її гуманітаризації, системно й органічно вписати формування мовної культурної компетентності у процес професійного становлення особистості майбутнього спеціаліста.

Сучасне соціальне замовлення на підготовку фахівців для різних сфер виробництва обґрунтовує вимоги до формування соціально-професійних якостей майбутнього спеціаліста, які базуються не тільки на загальному обсязі знань, а й передусім передбачають розвиток здібностей самостійно вирішувати нестандартні професійні завдання, застосовуючи альтернативне мислення, демонструвати постійне прагнення до удосконалення професійної діяльності. Тобто необхідно підготувати спеціаліста, здатного виконувати соціально-виробничі завдання, та забезпечити його суб'єктно-особистісний розвиток. Таким чином, для успіху сучасній людині потрібно володіти мистецтвом комунікації, тобто мати відповідну комунікативну компетентність.

Отже, проблеми, що розглядаються в нашій статті, – концептуальний підхід до формування мовної особистості в економічному ВНЗ та шляхи розв'язання протиріч між традиційною системою професійної підготовки спеціалістів і сучасними вимогами до рівня їхньої мовної компетентності.

В умовах розбудови України, утвердження її на міжнародній арені постало питання піднесення статусу української мови як державної, забезпечення використання її в усіх сферах громадського й державного життя. Досконале, ґрунтовне володіння українською літературною мовою в повсякденно-діловій діяльності є обов'язком кожного фахівця. Викладання мовних дисциплін у вищих економічних навчальних закладах не тільки підвищує мовну освіченість студентів і сприяє гуманізації освіти, але й підвищує культурний рівень майбутньої української інтелігенції. Саме на вирішення цієї проблеми й спрямовано курс "Українська мова (за професійним спрямуванням)", у рамках якого відбувається формування комунікативних компетентностей. Сьогодні проблема особистості як суб'єкта фахової діяльності, компетентного та здатного до саморозвитку, досліджується багатьма українськими та російськими науковцями. Розвитку професійно-педагогічної компетентності присвячені праці А. П. Коваль, Н. А. Пашківської, О. Н. Хорошковської, Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. Е. Коваленко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Парашенко, О. І. Пометун, С. А. Ракова, О. Я. Савченко, С. Е. Трубочеві та інших.

Завдання сучасної вищої економічної школи – не тільки підготовка компетентних фахівців у своїй галузі, але й інтелігентних особистостей. Визначальна роль у формуванні мислячої, діяльної, творчої, національно свідомої людини належить мові. Навчальні дисципліни, спрямовані на розвиток мовленнєвої вправності, не випадково здавна є невід'ємною складовою системи освіти: майстерне володіння словом в усі часи було однією з найважливіших умов соціальної та професійної успішності людини. Відповідно до Державної національної програми "Освіта. Україна XXI ст." та Концепції національного виховання, головні завдання мовної освіти – це виховання культури, формування інтелекту, розвиток мовленнєвих здібностей особистості в процесі розв'язання життєвих проблем (побутових, виробничих, духовних) засобами мови [1, с. 2].

Кожне суспільство зацікавлене в тому, щоб інтегрувати молоде покоління в соціальні структури своєї держави. Саме без формування прошарку професійних управлінців неможливо гарантувати успішне здійснення реформ.

Проблема функціонування української мови на Чернігівщині до цього часу стоїть досить гостро: етнічне коріння більшості населення – українське, натомість більшість населення вважає рідною російську мову, і це не можна не враховувати при проведенні заходів щодо розширення меж застосування державної мови. Студентська молодь Чернігова спілкується переважно російською мовою. Використовуючи

українську в окремих ситуаціях спілкування, мовці припускаються низки мовленнєвих огріхів і помилок. Щодо орфоепічних норм – це "акання", пом'якшення [р]; явища семантичної інтерференції спостерігаються під час використання слів у невластивому для них в українській мові значенні, що зумовлено міжмовною омонімією.

У той же час не можна не визнати, що процес українізації гальмується не лише об'єктивними, а й переважно суб'єктивними факторами, що становить суттєву загрозу для подальшого розвитку держави, бо мова є одним із головних чинників єдності нації, а в нас мова корінного народу на значній частині України ще не стала домінуючою.

Однією з проблем під час навчання студентів вищих економічних закладів освіти є створення мотивації до ґрунтовного вивчення мови. На жаль, підхід більшості з них є занадто прагматичним: іноді знання мовних норм на рівні орфографії й пунктуації безпідставно вважається необхідним лише для успішного складання вступних випробувань. Про подальший розвиток індивідуального мовлення, впевнене володіння усіма мовними засобами дбають одиниці. Звичайно, добре, коли економіст, бухгалтер, менеджер чи підприємець знають правила орфографії, пунктуації, норми граматики. Але ці знання не спроможні забезпечити належний рівень володіння мовою. Програма теж не передбачає завдань, які розвивали б "мислення, уяву, емоційну сферу, зрештою, саме мовлення" [2, с. 76]. Становище, здавалося б, має змінити впровадження у 1994 році в навчальні плани закладів вищої освіти (у тому числі й економічної) курсу "Ділова українська мова", який має на меті підвищити загальний мовний рівень студентів, ознайомити їх з особливостями офіційно-ділового стилю, його практичного застосування. Але й тут відбувається підміна процесу опанування вмінням розповідати, переказувати, виступати, брати участь у різноманітних мовленнєвих ситуаціях навчанням писати заяву, доручення, розписку тощо.

Таке становище не можна вважати задовільним. Студентство повинно усвідомити визначну роль мови у житті людини, розуміти, що мовна майстерність є шляхом до професійного становлення та зростання, запорукою всебічної реалізації творчих здібностей особистості.

Вивчення курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" у ВНЗ реалізує компетентнісний, функціонально-діяльнісний та особисто-орієнтований підходи до навчання української мови, що відповідає сучасним суспільним запитам, які запропоновані Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти [3, с. 8]. Йдеться про розвиток креативно-інтелектуальних здібностей студентів, їх інтересу до вивчення української мови, до досягнення вершин української культури й мистецтва слова; формування усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності; необхідність знати сучасну українську мову й досконало володіти нею в усіх сферах суспільного життя; готовність до адекватного вибору й отримання професійної освіти; формування мовних компетенцій, тобто системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини, практичних навичок володіння культурою мови; вироблення мовного смаку шляхом розширення філологічного світогляду, вміння використовувати набуті знання під час роботи з мовним матеріалом. Як бачимо, всі ці завдання спрямовані на формування мовної особистості.

Сучасна лінгвістика виділяє такі рівні мовної особистості: вербально-семантичний, лінгвокогнітивний і мотиваційно-прагматичний. Вербально-семантичний рівень – це володіння різними мовними нормами, лінгвокогнітивний рівень репрезентує індивідуальну мовну картину світу, вихід на мотиваційно-прагматичний рівень забезпечує вільне володіння мовою у будь-якій комунікативній ситуації. Перший рівень вважається нульовим: він є базою, на якій відбувається формування мовленнєвої особистості, проте не забезпечується повноцінний прояв індивідуального досвіду у слові.

Пропонуються й інші підходи до мовної характеристики особистості. С. Караванський виділяє чотири типи компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну й функціонально-комунікативну. Мовна компетенція включає знання орфоепічних, орфографічних, лексичних, словотворчих, граматичних та стилістичних норм. Мовленнєва компетенція реалізується під час аудіювання, говоріння, читання та письма. Соціокультурна компетенція передбачає знання з національної культури, історії, економіки тощо. Найвагомішою, за визначенням дослідника, є функціонально-комунікативна компетенція, тобто вміння послуговуватися мовними засобами для створення текстів різної стильової приналежності. Проаналізувавши дослідження з сучасної лінгводидактики, А. Нікітіна розробила модель мовної особистості, у якій розрізняється мовна, мовленнєва, предметна, прагматична й комунікативна компетенції [4, с. 3].

На занятті з української мови зі студентами вищої школи викладач задіює всі названі рівні мовної особистості. Формування кожного з аспектів передбачає різні види робіт. Вербально-семантичний рівень формується шляхом виконання вправ, спрямованих на очищення мовлення майбутніх фахівців від сумнозвісного суржику – явища, яке знижує якість не лише мовлення, але й думки, адже мовленнєвий та мисленнєвий процеси взаємопов'язані. На жаль, місцеві ЗМІ не є прикладом для наслідування. Отже, ефективним є залучення студентів до аналізу помилок мови засобів масової інформації та реклами: самостійно аналізуючи мовне довір'я, майбутній фахівець звикає до свідомого ставлення до слова. Такий досвід надалі захистить його індивідуальне мовлення від негативного зовнішнього впливу.

Піднесенню мовної культури студентів сприяє також різнопланова робота з фаховими текстами (переклад з російської мови на українську, лексико-граматичний аналіз, укладання перекладних і тлумачних словничків тощо). Однак усні опитування й письмові роботи, проведені серед студентів ЧДІЕУ, засвідчили,

що лише 18% респондентів користуються українськомовними словниками систематично, 17% – зверталися до словників самостійно, а не з примусу чи нагадування викладачів.

Важливим етапом мовної освіти є формування соціолінгвістичної компетенції – здатності розуміти і продукувати мовлення в конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування [5, с. 4]. Для досягнення цієї мети велика увага приділяється культурологічному компоненту занять з української мови, що втілюється не лише у змістовому наповненні текстів тренувальних вправ і контрольних робіт. Активізувати увагу аудиторії, підвищити загальнокультурний рівень молоді, поглибити знання з української і світової історії та культури допомагають короткі інформаційні повідомлення, підготовлені студентами. Прослухані повідомлення обов'язково обговорюються й аналізуються, коментується індивідуальне мовлення доповідача, розглядаються стильові особливості текстів.

З постійним розширенням сфери функціонування української мови у суспільстві перед вищою школою постає проблема підготовки фахівців, професійна зрілість яких визначається не тільки рівнем професійних знань, а й умінням здійснювати науково-виробниче і службове спілкування, доцільно й ефективно використовуючи ресурси рідної мови, керуючись у мовній поведінці виробленими суспільством правилами мовного етикету. Досвід показує, що наша молодь, на жаль, погано володіє етикетними формулами, послуговується лише деякими з них.

Формування високої культури мовлення є невід'ємною ознакою загальнолюдської культури. Для спеціаліста економічного профілю культура усного й писемного мовлення є не лише відображенням його вихованості, інтелігентності, чистоти помислів і вчинків, але й визначає в цілому культуру його праці й, що особливо важливо, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в найрізноманітніших сферах мовленнєвої діяльності: від приватного спілкування – до спілкування на державному рівні. Метою лінгвістичних навчальних курсів є не лише формування мовної майстерності студента, а й виховання національно свідомої особистості, якій притаманні чітка громадянська позиція і широта світогляду.

Будь-який мовленнєвий акт можемо розглядати як вид літературно-творчої діяльності, тому завдання, спрямовані на розвиток образного мислення, є органічною частиною занять з української мови. Для того, щоб створити якісне висловлювання, а тим більше текст, стильовий різновид якого задається обставинами спілкування, потрібно не тільки знати теорію мови та мати певний лексичний запас, необхідно вміти розрізняти нюанси значення слів, відчувати особливості слововживання. Одним із ефективних, на наш погляд, видів роботи є комплексний аналіз фахового тексту. Виконуючи запропонований аналіз, студент творить власний текст, що сприяє виробленню й закріпленню навичок логічної побудови мікротекстів, вмінню встановлювати логіко-змістові зв'язки між комунікативною метою висловлювання і мовними засобами її досягнення (на рівні лексичному, морфологічному, синтаксичному).

У системі практичних завдань, спрямованих на формування комунікативних умінь і навичок студентів, необхідно враховувати функціонально-прагматичний і психологічний аспекти комунікації. Навчально-тренувальні вправи у поєднанні з завданнями творчого характеру сприяють осмисленню й запам'ятовуванню теоретичного матеріалу, активізують пізнавальну діяльність студентів, формують навички, необхідні для подальшого підвищення рівня мовленнєвої майстерності. Опановуючи курс української мови, студенти-економісти вчать вільно орієнтуватись у словниковому фонді української мови, ефективно використовувати її багатства у професійній діяльності, розширюючи межі функціонування рідної мови в сучасному українському суспільстві.

У цій непростій ситуації особливої актуальності набуває вивчення курсу української мови за професійним спрямуванням, який включає вивчення всіх мовних норм, а отже, допомагає майбутнім фахівцям не лише уникнути інтерференції, але й оволодіти навичками оптимальної мовної поведінки у професійній сфері. Адже саме професійна сфера, за даними соціолінгвістичних досліджень, є найбільш сприятливою для функціонування української мови. Зокрема дані, отримані в ході вивчення мовної поведінки, засвідчують, що студенти ВНЗ Чернігова українською мовою найчастіше послуговуються саме при спілкуванні на навчально-професійні теми, що зумовлено тенденціями, які почали виявлятися у зв'язку з переведенням викладання навчальних дисциплін на українську мову у вищих навчальних закладах. Це знаходить підтвердження і в матеріалах, зібраних методом інтерв'ю. Так, студенти економічних факультетів ЧДДЕУ, які однаково добре володіють українською та російською мовами, зазначають, що, спілкуючись в основному російською, відповідають на практичних заняттях, семінарах, колоквіумах, екзаменах тією мовою, якою читається відповідний теоретичний курс. Як бачимо, одержані результати засвідчують певну залежність мовної поведінки інформанта від теми розмови в тому випадку, якщо в свідомості закріплюється зв'язок "тема – мова".

Отже, процес формування комунікативної компетенції студентів передбачає врахування і вдосконалення лінгвістичних і соціально-психологічних знань і навичок студентів, їхнього комунікативного досвіду; комплексне формування мовної і соціокультурної компетенцій як складових власне комунікативної компетенції; розвиток умінь і навичок дотримання доцільності у використанні мовних норм, зокрема, їх варіантів; прищеплення студентам умінь орієнтуватися у виборі правильної комунікативної поведінки у суспільстві залежно від конкретної мовленнєвої ситуації. Зазначимо, що мовна особистість формується на основі рідної мови, а розвивається, розширює свої мовно-культурні обрії шляхом засвоєння інших мов. Тільки різностильова, функціонально багата мова-основа може надійно забезпечити засвоєння другої мови. Знання студентів з української мови у ВНЗ значною мірою визначається рівнем шкільної освіти, а також

мовною особистістю викладача. Та, перш за все, культура професійного мовного спілкування формується на основі реалізованих на високому рівні навчальних програм: відповідних дисциплін і різних форм роботи – лекційних, практичних занять, де засвоюється термінологія – наукова і практична опора майбутнього фахівця. Вища школа має забезпечувати українську мовленнєву практику як у процесі навчання, так і в поза ним.

Використані джерела

1. Державна національна програма "Освіта. Україна XXI століття". – К : Райдуга, 1994. – 27 с.
2. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 1–25.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису: Лінгводидактичні аспекти / С. Омельчук // Дивослово. – 2006. – № 9. – С. 4–8.

Гаценко И. А.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье раскрыты понятия языковой личности, языкового воспитания, коммуникативной компетенции, указаны основные аспекты культуры речи. Определены особенности формирования языковой личности студента.

Ключевые слова: языковая личность, языковое воспитание, коммуникативная компетенция.

Hatsenko I. O.

PECULIARITIES OF LINGUISTIC PERSONALITY FORMATION IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The concepts of linguistic personality, linguistic education, and communicative competence are exposed in the article; the basic aspects of culture of speech are marked. The features of forming a student as a linguistic personality are outlined.

Key words: linguistic personality, linguistic education, communicative competence.

Стаття надійшла до редакції 28.08.13

